

УДК 355.02/359

МІЖНАРОДНЕ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ОВТ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ОПК: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Шевцов Анатолій Іванович,
доктор технічних наук, професор;
Гриненко Олексій Володимирович

• Розглянуто питання поглиблення військово-технічного співробітництва України, можливі напрями його розвитку, чинники, що сприяють або заважають співробітництву. Узагальнено досвід розширення ВТС країнами Західної та Центральної Європи, США.

Ключові слова: військово-технічне співробітництво, оборонно-промисловий комплекс, кооперація, оборонне замовлення.

Впродовж останніх років суттєво виріс інтерес до українського ОПК з боку західних компаній, свідченням чого є збільшення кількості учасників міжнародних заходів з обговорення оборонно-промислової тематики, а також частота їх проведення. Зацікавленість країн Заходу обумовлюється пошуком шляхів залучення українських можливостей, засобів та ідей для реалізації взаємовигідних проектів у цій сфері. Нарешті з'являються перші практичні результати військово-технічного співробітництва (ВТС) між українськими й західними підприємствами. Наведене свідчить про актуальність експертного обговорення зазначеної теми. На підтвердження зазначимо, що у межах започаткованого в 2007 р. за підтримки посольств Вишеградських країн проекту «Сприяння кооперації Вишеградських країн та України у реформуванні оборонної промисловості» від-

бувся міжнародний семінар (21–23.11.2007 р., м. Дніпропетровськ) [1] та три оборонно-промислових форуми (19–20.11.2008 р., м. Харків; 27.05.2009 р., м. Київ; 23.10.2009 р., м. Київ), робота яких висвітлена у публікаціях Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння [2] та суттєво активізувала пошук напрямів співпраці.

ВТС як складова військово-технічної політики держави

Зміст ВТС як складової військово-технічної політики держави розкриває чинна Концепція військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 року [3], в якій регламентуються усі напрями (етапи) та наявні механізми його реалізації.

Проте динамічні зміни у сучасному геополітичному просторі обумовлюють нові акценти на цьому напрямі, пов'язані з особливостями сучас-

ної ситуації у світі. Зокрема світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. спричинила загострення проблеми фінансування розроблення й виробництва ОВТ, навіть у найбільш розвинених країнах, що обумовлює необхідність перегляду попередніх планів та підходів.

До основних чинників розвитку ВТС, безумовно, належить формування останнім часом нових викликів та загроз, протидія яким входить до першочергових завдань національних держав й світової спільноти в цілому, – міжнародний тероризм, піратство, катастрофічні природні явища, захист шляхів транспортування енергоресурсів. Проголошення країнами-лідерами курсу на переозброєння власних силових структур (США, Франція, Російська Федерація, Китай, Індія тощо) призводить до необхідності пошуку найбільш перспективних озброєнь, у тому числі в ракурсі вимог війн шостого покоління та забезпечення здатності до проведення спецоперацій. Нарешті до важливих чинників слід віднести формування нової оборонної стратегії як у межах військової політики Альянсу, так і країнами, що об'єдналися в Євросоюз, оскільки саме ці міжнародні об'єднання є метою євроатлантичної інтеграції України.

Саме зазначені чинники сприяють зростанню ролі ВТС у сьогоdnішніх умовах, адже воно є одним з найважливіших напрямів військово-технічної політики, завдяки якому держави зміцнюють свої позиції на міжнародній арені, зменшують бюджетне навантаження при створенні нових зразків озброєння та військової техніки (ОВТ) і одержують як передові технології, необхідні для розвитку оборонно-промислової галузі, так і прибутки.

Сьогодні Україна фактично має всі передумови для участі у міжнародних військово-промислових корпораціях для спільного виробництва ОВТ в інтересах інших країн. За час незалежності в Україні створена національна система ВТС, яка підтвердила свою ефективність. Зокрема Україна входить до десятки найбільших експортерів ОВТ та послуг в сфері їхнього сервісного обслуговування, а щорічні продажі ОВТ та відповідних послуг сягають 600–900 млн дол.

Проте можливості оборонної промисловості залишаються все ще не реалізованими повною мірою внаслідок дії низки чинників, які стосуються як питань забезпечення технічного оснащення власних збройних сил, так і розширення можливого експорту надлишкових ОВТ. Серед них, зокрема – недостатність фінансу-

вання й інвестування оборонно-промислового комплексу, незавершеність формування законодавчої бази цієї сфери. Зрозуміло, що ВТС України має відігравати активнішу роль в організації й реалізації комплексного процесу заміни застарілої військової техніки на сучасніші уніфіковані зразки озброєння, що будуть відповідати вимогам часу.

Досвід ВТС провідних країн та перспективи для України

Наведені особливості адаптації оборонно-промислової сфери до ситуації у світі обумовлюють активізацію ВТС країн Західної й Центральної Європи та інших країн-лідерів ринку озброєнь. Вищезгадані спільні заходи, присвячені обговоренню цієї тематики, дозволяють сформулювати низку характерних особливостей розвитку ВТС США й провідних європейських країн. Однією з основних особливостей є той факт, що ці країни не імпортують готову військову продукцію. Оснащення їх збройних сил новими зразками озброєння відбувається за рахунок різних форм спільного виробництва у межах ВТС. Загалом між країнами-членами НАТО майже не існує ВТС поза межами оборонно-промислової кооперації та інтеграції. У межах спільних ринків ЄС оборонне виробництво не регулюється, тобто у цій сфері країни діють виключно виходячи зі своїх національних інтересів.

Політичні, економічні та технічні аспекти розроблення й закупівлі ОВТ між країнами НАТО розглядаються Конференцією національних директорів з озброєння (КНДО) – Conference of National Armaments Directors (CNAD). Для Альянсу важливим є внесок, котрий потенційний член НАТО може додати до його загальних оперативних можливостей. Країни-претенденти на вступ до Альянсу за напрям реформування оборонної промисловості зазвичай обирають поступовий перехід на виробництво комплектуючих, запасних частин, вузлів для придбаного озброєння та модернізацію наявної техніки з урахуванням стандартів НАТО, що в результаті призводить до відмови країн-претендентів від пострадянських систем озброєння на користь зразків спільного виробництва у межах Альянсу.

На сьогодні держави Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) значну увагу приділяють закупівлі нових і модернізації наявних інформаційних і комунікаційних систем, розвитку військово-повітряних сил і сил протиповітряної оборони (ППО), всебічному забезпеченню

сил швидкого реагування. Так, Болгарія розвиває ВТС у сфері ППО й бойової техніки з США, у сфері зв'язку – з Італією, а за такими напрямками, як суднобудування й автомобільна техніка – з ФРН. В Угорщині введено в дію трикоординатну радіолокаційну станцію великого радіуса дії в межах створення об'єднаної системи ППО НАТО, а розвиток авіаційного парку здійснюється за рахунок лізингу шведських винищувачів «Гріпен». Польща реалізує військово-технічні проекти зі створення броньованих машин, модернізації танків і винищувачів, розвиває співробітництво з Норвегією щодо використання підводних човнів. Ця країна бере участь у виробництві вертольотів фірми Сікорський, а американські винищувачі F-16 одержала на умовах інвестування США в польську економіку 10 млрд дол., половина з яких має бути спрямована на потреби оборонної промисловості.

Основним напрямом реструктуризації оборонної промисловості країн ЦСЄ наразі є створення інтегрованих структур (корпорацій, холдингів). Водночас створення загальноєвропейського ринку оборонної продукції відкриває доступ середнім й дрібним компаніям до значно більшої кількості замовлень. За наявного досвіду економічна ефективність від середніх і дрібних компаній у декілька разів більша, ніж від консолідованих гігантів. Консолідація виправдана лише у випадку значних оборонних замовлень.

Для країн НАТО характерною є перевага внутрішніх закупівель ОВТ над експортними поставками, для Росії ці показники є збалансованими, а в Україні повністю превалюють експортні поставки, що надзвичайно підвищує значення ВТС для розвитку її оборонної промисловості.

ВТС в Україні

Головним гальмом для ВТС України виступає вкрай обмежене оборонне замовлення. Середня частка військових витрат країн НАТО, що спрямовується на закупівлю військової продукції, становить близько 20 % оборонного бюджету, а України – лише близько 5 %. Відсутність довгострокових замовлень – це гостра проблема для галузей з тривалим життєвим циклом продукції, до яких належить виробництво ОВТ. Європа, котра відносно мало витрачає на оборону, знайшла свій пріоритетний спосіб розв'язання цієї проблеми через об'єднання зусиль. Консолідація європейської оборонної промисловості є предметом широкого обговорення в Україні. Такий шлях є мож-

ливим лише для країн, які включилися в процес транснаціональної консолідації замовлень.

Оборонним підприємствам країн з нульовим обсягом внутрішнього ринку оборонної продукції не варто розраховувати на європейську інтеграцію. Відсутнє об'єднання замовлень – відсутнє й об'єднання виробництва. Проте, якщо замовлення все ж таки з'являються, їх можна розглядати як важливий чинник на шляху такої інтеграції [4, с. 119–128].

Позитивною є тенденція до розуміння державою необхідності змінювати наявний стан справ, що склався в українському ОПК, як шляхом розроблення нових програмних документів, так і через створення офсетного законодавства. Про що, зокрема, свідчить позиція представника керівництва Мінпромполітики України, який, формулюючи першочергові завдання оборонної промисловості, виділив: «Перш за все, програмні документи та цілі, які визначені нашим урядом. Перехід промисловості в найкоротші терміни на стандарти НАТО – це достатньо серйозне завдання... Окремо хочу зауважити, що ми зараз дуже напружено працюємо в плані створення офсетних програм. При цьому ми розглядаємо розвиток цього напрямку в Україні з урахуванням закордонного досвіду» [5].

Вже сьогодні з боку Міністерства оборони України висловлюється думка щодо можливої співпраці з іноземними компаніями для досягнення вищого рівня взаємодії. Зокрема пропонується розглянути можливість замовлення одного нового зразка озброєння міністерствами оборони декількох країн Вишеградської групи. У такому випадку об'єднання фінансових та технічних ресурсів дозволить спільно розробляти нові зразки, зменшивши навантаження на бюджети країн-учасниць спільних проектів. Такий шлях широко застосовується в країнах-членах НАТО і є найбільш обґрунтованим, оскільки «виконання дослідно-конструкторських робіт з розроблення нових зразків озброєння – це тільки шлях до серійного виробництва, до постачання нових зразків озброєння» арміям країн. Зразки, що усіх задовольнятимуть, вироблятимуться на підприємствах цих країн, і кожна з них зможе їх закуповувати для власних потреб [6].

Серед прикладів можливого співробітництва, що заслуговують на увагу, слід виділити зацікавленість у співпраці з Україною за вертолітною тематикою компанії Euroavionics, що має позитивний досвід співробітництва в цьому напрямі з Чехією [7].

На сьогодні завершуються спільні роботи разом з Польщею і Німеччиною, пов'язані з розробленням нових засобів захисту від хімічної зброї та зброї масового ураження з використанням найсучасніших матеріалів. Українські підприємства та їхні іноземні партнери вже постачають ці засоби захисту до збройних сил, у тому числі спеціальний одяг і протигази. При цьому протигази українського виробництва цілком відповідають вимогам країн Альянсу, адже вони спільно розроблялися й випробовувалися на полігонах НАТО.

У 2009 р. Україна починає модернізацію вертольотів Мі-8. Взагалі Україна підтримує французько-англійську вертолітну ініціативу, маючи за цим проектом певні зобов'язання. До того ж українська сторона сформулювала конкретні пропозиції щодо можливості модернізації вертольотів «Мі» на ремонтних підприємствах Міністерства оборони та навчання особового складу підрозділів. На тренажерах вертольота Мі-8 вже навчаються льотчики країн-членів НАТО.

Україна разом з італійською компанією IVECO модернізувала бронетранспортер БТР-70 і радянську бойову машину БРДМ-2 шляхом встановлення італійського двигуна, що значно покращило їх характеристики.

Під час Міжнародного авіаційного космічного салону «МАКС-2009» у Москві було підписано протокол про подальше співробітництво між міністерствами оборони України та Російської Федерації щодо завершення робіт з проведення державних випробувань літака АН-70. Сьогодні спостерігається значна активізація цих робіт.

Інший спільний проект, що виконується спільно з підприємствами Франції, Італії, Швейцарії та Німеччини, – будівництво нового корвету, проектування якого закінчується у 2009 р. У проектуванні наразі бере участь і Польща. Модель цього корабля опрацьовувалася саме польськими підприємствами. Це ще один приклад зростаючої співпраці України з європейськими країнами.

До практичних кроків у цьому напрямі слід віднести спільні роботи з Францією над вертольотом Мі-24, з Італією – над модернізацією легкої бронетанкової техніки, з Францією та Ізраїлем – по безпілотних літальних апаратах.

Наразі Міністерство оборони України веде переговори з Німеччиною щодо спільного розроблення і виробництва сучасних боеприпасів за всім спектром. Таке виробництво може стати актуальним не тільки для України, а й для країн Вишеградської групи [8].

Існують також інші позитивні приклади співпраці з підприємствами країн-членів Північноатлантичного альянсу.

Державна літакобудівна корпорація «Антонов», котра об'єднує у своєму виробничому циклі майже 50 компаній, співпрацює з корпорацією Airbus Industry щодо створення агрегатів літаків А-380 та А-320. Обговорюються також питання співробітництва з Польщею щодо модернізації літаків серії Ан-28.

Казенний дослідно-проектний центр кораблебудування (м. Миколаїв) протягом останніх років через центр НАТО бере участь у роботах з дослідного проектування так званого малого бойового надводного корабля, що виконується державами Альянсу. Роботи центру щодо створення корветів для ВМС Туреччини (проект «Містраль 1500») отримали високу оцінку турецьких фахівців та незалежних експертів США.

Науково-дослідний інститут «Квант» (м. Київ) має стабільні науково-виробничі зв'язки з фірмами Франції та Польщі. Зокрема польська сторона запропонувала продовжити спільну співпрацю з модернізації поставлених раніше систем керування вогнем.

Фахівцями КП «ХКБМ ім. О. О. Морозова» (м. Харків) напрацьовано спеціалізовані напрями адаптації бойової техніки, артилерійського озброєння, техніки та логістики української армії до вимог стандартів НАТО.

ВАТ «Мотор Січ» має стабільні зв'язки у галузі виробництва та серійної експлуатації авіаційних двигунів та їх сервісного обслуговування з Угорщиною, Болгарією, Польщею, Словаччиною.

Необхідно зазначити виключне значення як для підтримки вітчизняного ОПК, так і для розвитку кооперації з країнами Європи, підготовлених контрактів на постачання військової техніки Збройним силам Іраку, які мають взяти на себе забезпечення захисту цієї країни в найближчі роки [9]. Необхідно вжити активних заходів, щоб не допустити втрату цих можливостей.

З економічної точки зору важливим вбачається визначення шляхів придбання ОВТ на лізинговій основі й впровадження ефективних офсетних схем. Щодо цього необхідно прискорити діалог з можливими країнами-постачальниками. Доцільним є також винесення на міждержавний рівень пропозицій України щодо участі наших передових у технологічному плані підприємств у міжнародних проектах західноєвропейських компаній.

Проте розвиток ВТС із західними країнами не має виключати взаємовигідного співробітництва з ОПК Росії [6, с. 160] та з країнами інших регіонів.

Необхідно брати до уваги, що український експорт зброї все ще залежить від кооперації з російськими виробниками як у питаннях постачань в інтересах оборони Росії, так і спільного російсько-українського експорту до третіх країн. Таким чином, розглядаючи перспективи ВТС з іншими країнами, слід критично аналізувати поряд з вибором виду співробітництва (спільне виробництво, кооперація тощо) й напрям його орієнтації (країни НАТО або Росія), перш за все за принципом розширення географії співробітництва [10, с. 66–70].

Якщо Україна прагне стати активним учасником світових інтеграційних процесів, необхідно прийняти умови, за якими в цій галузі працюють цивілізовані країни світу, і неухильно їх виконувати.

Наведений огляд основних здобутків ВТС України з країнами Західної та Центральної Європи свідчить про значний потенціал військово-технічної політики держави. Прогнозні оцінки очікуваних витрат на закупівлю ОВТ на внутрішньому ринку свідчать про можливість кардинальних змін у сфері розвитку ОПК, що відкриває нові можливості для подальшого розширення ВТС. На переозброєння української армії Міністерство оборони планує витратити у 2009–2011 рр. 2,4 млрд дол. У 2009 р. витрати на модернізацію та закупівлю нових ОВТ мають становити 600 млн дол., у 2010 р. – близько 800 млн дол., у 2011 р. – близько 1 млрд дол. До того ж прогнозується можливість збільшення асигнувань на цю статтю оборонного бюджету [11].

Основна надія на переозброєння Збройних Сил покладається на власний оборонно-промисловий комплекс. Проте існують проблеми, що гальмують можливості української ОПК задовольнити потреби армії. За висновком Комітету з питань національної безпеки і оборони сьогодні вітчизняний ОПК здатен виробляти за замкнутим циклом лише 8 % загальної номенклатури ОВТ для українського війська.

Ключовою проблемою залишається необхідність технологічного оновлення підприємств ОПК, оскільки ступінь зносу їх основних фондів перевищує 50 %, а 70–75 % устаткування морально застаріло, експлуатується понад 15 років і не здатне забезпечити необхідну якість, ефективність і продуктивність праці.

Значна кількість виробництв потребує масштабної реконструкції і технічного переозброєння, що стане можливим лише за умови розширення масштабів ВТС і відповідно збільшення прибутків підприємств-виробників.

Подібна ситуація створює сприятливі умови для розвитку широкої кооперації вітчизняного ОПК з країнами НАТО. Таке співробітництво може забезпечити отримання нових технологій та залучення інвестицій українськими підприємствами.

Висновки

1. Наведені в роботі особливості сучасної ситуації у світі обумовили перегляд ставлення до ВТС ключових гравців на ринку озброєнь – розширення співробітництва у напрямі кооперації для спільного розроблення, виробництва та супроводу на етапі експлуатації ОВТ, чим мають скористатися українські виробники.

2. Українське ВТС з країнами-виробниками озброєнь доцільно розвивати в напрямках обміну досвідом з розроблення й виробництва новітніх зразків ОВТ, спільного виробництва озброєння і військової техніки з максимальним використанням наявних технологій і експериментально-промислової інфраструктури, розвитку міждержавної кооперації у виробництві ОВТ з продажем (акціонуванням) частини виробничих потужностей на пільгових умовах, спільного експорту-імпорту озброєнь та надання послуг спеціального призначення.

3. Необхідність технологічного оновлення підприємств ОПК, а також обмежені можливості вітчизняного ОПК виробляти для української армії за замкнутим циклом лише 8 % загальної номенклатури ОВТ актуалізують пошук спільних проектів зі створення його сучасних зразків, що дозволять зменшити власні витрати й залучити передові технології.

4. Водночас потрібно вдосконалювати нормативно-правову базу як у сфері ВТС (Концепція військово-технічного співробітництва України з іноземними державами передбачена лише на період до 2010 року і потребує продовження з відповідним уточненням), так і у сфері залучення іноземних інвестицій в ОПК (офсетне законодавство, законодавство щодо питань інтелектуальної власності при розробленні спільної продукції з іноземними країнами) тощо.

Використані джерела

1. *Головко, В. В.* Оборонно-промислова політика України можливості застосування досвіду Вишеградських країн: монографія / В. В. Головко, О. І. Їжак, Н. О. Ткачук [та ін.]. – Дніпропетровськ: ДФ НІСД, 2008 – 292 с.
2. *Defense Express*. – 2009. – № 10; жовтень.
3. *Указ Президента України «Про Концепцію військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 року»* від 27.08.2003 № 913 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 35. – С. 10. – Ст. 1882. – код акту 26275/2003.
4. *Шевцов, А. І.* Міжнародна інтеграція оборонно-промислового комплексу України: стан і проблеми розвитку / А. І. Шевцов, Р. В. Боднарчук // Стратегічна панорама. – № 3–4. – 2000. – С. 119–128.
5. *Пінський, Олександр:* «Настал такой момент, когда необходимо проводить реформирование ОПК Украины» // *Defense Express* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=30143>
6. *Грек, Володимир:* «Міноборони хотіло б проходити шлях від розроблення до серійного виробництва разом з іноземними партнерами» // *Defense Express* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=30174>
7. *Не завдяки, а всупереч* // *Defense Express* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=30317>
8. *Борохвостов, В.* Європейський досвід співробітництва у військово-технічній галузі / В. Борохвостов, І. Фанін // Стратегічна панорама. – № 1. – 2007. – С. 160–168.
9. *Горбулін, В. П.* Военно-техническое сотрудничество Украины с НАТО (нереализованный потенциал евроатлантической интеграции) // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1. – С. 66–77.
10. *Бадрак, В.* Сказання про золото Іраку... а також про нетравлення шлунку української влади // Дзеркало тижня. – № 46 (774) – 28 листопада – 4 грудня 2009 р.
11. *Немілостівий, Віталій:* «Виготовляти та експлуатувати ОВТ значно дешевше та ефективніше в кооперації» / *Defense Express* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=27066>